

ÎNVĂȚĂMÂNTUL PUBLIC DIN ROMÂNIA ÎN SECOLUL AL XIX-LEA – EVOLUȚIE ȘI CONSECINȚE SOCIALE

DAN CONSTANTIN RĂDULESCU

PREAMBUL

Condițiile prielnice, determinate de fenomenele și evenimentele înnoitoare circumscrise iluminismului european au cuprins, începând cu sfârșitul veacului al XVIII-lea, și spațiul românesc, într-un proces de modernizare, în toate domeniile vieții sociale.

În studiul de față sunt urmărite modalitățile în care factorii decidenți din România au acționat pentru organizarea și operaționalizarea unei rețele de învățământ public, la scara întregii țări, în veacul al XIX-lea, și în ce măsură s-au realizat scopurile specifice propuse, respectiv implementarea accesului la educație prin școlarizarea integrală a populației de vârstă școlară, lichidarea analfabetismului și, mai ales, pregătirea corespunzătoare pentru muncă și viață.

În acest fel, se urmărește evaluarea influenței exercitate de politicile de promovare a accesului la educație asupra modernizării, în parametri europeni, a României, în cursul perioadei studiate (sec. XIX).

Sunt utilizate, în vederea documentării, atât lucrările românești mai importante dedicate subiectului, cât și informațiile statistice necesare completării și definirii evaluărilor de profil.

Pentru întregirea imaginii, sunt incluse în text unele evenimente și fenomene consumate în sfera învățământului anterior secolului XIX, dar care au produs efecte importante în timp.

ACUMULĂRI ÎNREGISTRATE DE ÎNVĂȚĂMÂNTUL DIN ROMÂNIA, ÎNAINTE DE SECOLUL AL XIX-LEA

De la început trebuie precizat că învățământul înregistrase, asemenea restului Europei, și în epocile premoderne evoluții semnificative, ce și-au adus contribuția la dezvoltarea și optimizarea organismului social, în spațiul românesc.

Cercetările istorice de specialitate evidențiază, din acest punct de vedere, existența în ținuturile românești, în consonanță cu evoluțiile similare europene specifice comunei primitive și sclavagismului, a unor forme și proceduri orale de pregătire a copiilor și tinerilor, de către adulții și bătrânii cu experiență, în cadrul

comunității sau direct în familie, prin care erau deprinse cunoștințe practice și norme comportamentale, eticomorale și ocupaționale¹.

Ulterior, instalarea pe țărmul dobrogean a unor înfloritoare colonii grecești – Histria, Tomis, Callatis, Olbia, Apollonia (sec. VIII–VI î.H.), dar mai ales, cucerirea de către romani a Dobrogei (sec. I î.H.) și a unor părți din Transilvania, Crișana, Banat și Oltenia (sec. I d.H.) au determinat, pe fondul general al accelerării progresului social și cultural al zonei, constituirea și înflorirea unor forme de învățământ profesionist și instituționalizat de diferite niveluri, mai ales în localitățile urbane, fie că era vorba de profesori particulari angajați de familiile bogate, fie chiar de școli publice².

După constituirea statelor românești de sine stătătoare (Muntenia, Moldova, Dobrogea, sec. XIV), întâlnim, pe măsura trecerii timpului, din ce în ce mai multe atestări privind existența, în secolele XV, XVI, a unor școli de diferite grade³, în principal bisericesti.

Putem deci concluziona că, la sfârșitul secolului XVIII, învățământul românesc, în baza acumulărilor anterioare, era apt să demareze un important proces de dezvoltare și modernizare. Totuși, în continuare, accesul la educație rămânea îngrădit, în special pentru tinerii aparținând categoriilor modeste ale populației, în special din lumea satelor.

ÎNCEPUTURILE ÎNVĂȚĂMÂNTULUI PUBLIC MODERN ÎN ROMÂNIA

Ca atare, în noul context istoric înnoitor, de după 1800, pentru învățământul național erau urmărite, în principal, două scopuri, definite de N. Iorga astfel: „...pregătirea omului complet, care să nu se încurce în viață, ci s-o înțeleagă și s-o domine și s-o sporească și, al doilea, pregătirea omului nobil, bun, energetic, dar drept, luptător, dar milos”⁴.

Concret, imperativele momentului reclamau cuprinderea, fără discriminare, a tuturor copiilor în învățământul primar, lichidarea, cât mai grabnică, a analfabetismului în rândul populației active, tocmai pentru emanciparea civică și profesională a acesteia, în condițiile în care neștiința de carte reprezenta, alături de sărăcie și igienă precară, un element inhibitor în calea progresului general al societății românești. Revoluția lui Horea, în Transilvania, apoi revoluția lui Tudor Vladimirescu, în Muntenia, au catalizat energiile naționale pe calea modernizării, deschise deja, după 1789, în vestul Europei, de Revoluția franceză.

¹ Ministerul Învățământului, *Istoria Învățământului din România. Compendiu*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1971, p. 7.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*, p. 8.

⁴ Nicolae Iorga, *Istoria Învățământului Românesc*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1971, Motto.

Pași înainte, în acest sens, sunt obținuți după 1831, prin aplicarea, relativ unitară, în Muntenia și Moldova, a prescripțiilor de ordin școlar conținute de Regulamentul Organic, adevărat așezământ constituțional întocmit de boierimea progresistă, și aplicat până în anul 1849.

Concret, sunt avute în vedere Regulamentele școlare edictate în Muntenia, în 1833, și în Moldova, în 1834⁵.

Cele două reglementări prevedeau organizarea, în teritoriu, a unei rețele școlare complete, în limba română și deschisă tuturor copiilor de vârstă școlară, și cuprindea școli primare, secundare, profesionale și superioare (universitare).

Urmările practice ale materializării conținutului Regulamentului școlar au fost mai evidente în Muntenia unde, deja, în 1835⁶ s-au înființat o școală de meserii și o școală de agricultură la București, pe lângă extinderea rețelei școlilor primare și secundare, în teritoriu.

În timp, în Muntenia, rețeaua școlilor primare organizate în localitățile urbane, dar și rurale s-a extins, numărând, spre exemplu, în 1847, 2 162⁷ școli.

În Moldova însă, au fost înregistrate progrese mai reduse, în ceea ce privește organizarea unei rețele de școli primare, mai ales la sate. S-a reușit, în schimb, o mai bună dezvoltare a învățământului universitar, prin înființarea, în 1834, a Academiei Mihăilene, la Iași și a Conservatorului de Muzică și Artă Dramatică, în 1836, ca și a învățământului secundar, materializat prin organizarea de gimnazii și licee la Iași, Botoșani, Bacău, Galați⁸.

ÎNVĂȚĂMÂNTUL PUBLIC DIN ROMÂNIA, ÎN PERIOADA DE CONSOLIDARE A EPOCII MODERNE: 1848–1900

Progresele înregistrate pe linia învățământului au continuat, după 1848, cunoscând chiar o evidentă accelerare, după Unirea Moldovei și Munteniei de la 1859, ce marca în materializarea proiectului românesc modernizator o primă izbândă, **nașterea statului național unitar modern român.**

Nu întâmplător, mai ales după 1859, s-a acționat pe linia accesului la educație, prin extinderea rețelei școlare de nivel primar, mai ales în mediul rural, prin sporirea numărului și a capacităților de școlarizare pentru școlile de nivel secundar, profesional și superior, ca și prin creșterea efectivelor personalului didactic calificat, de toate nivelurile.

De notat, în ceea ce privește înființarea de instituții școlare de toate gradele că, după Unirea din 1859, România se dotează cu două universități, la Iași (1860) și la București (1864), iar în reședințele de județ și în marile orașe apar, sau se

⁵ Mihai Bordeianu, *Învățământul Românesc în date*, Iași, Junimea, 1971, p. 10.

⁶ *Ibidem*, p. 12.

⁷ *Ibidem*.

⁸ Mihai Bordeianu, *op. cit.*, p. 12.

exemplu, obligativitatea și gratuitatea prin lege a învățământului primar¹² s-a realizat, în Italia, abia în 1877 (deși proclamată în 1859), în Franța, în 1882, în Anglia, în 1870, în Elveția, în 1874, în Bulgaria, în 1879, în Serbia, în 1882, iar în Ungaria Dualistă, în 1868¹³.

De remarcat faptul că, prin lege, învățământul primar căpăta un caracter unitar – școli primare de patru ani, atât în sate cât și în orașe. Modificările ulterioare, legate de structura organizatorică a școlilor primare consacrate, apoi, legea de organizare și funcționare a învățământului primar și normal primar, dată în 1896, în timpul ministeriatului lui Petru Poni, stabileau principii discriminatorii între școlile primare rurale de cinci ani, încadrate cu învățători, și școlile primare urbane de patru ani, asigurate cu institutori, ce se vor menține în practică până în 1924¹⁴.

De asemenea, legea din 1864, institua, ca forme de învățământ secundar, gimnaziile și liceele clasice de băieți de patru ani și respectiv de șapte ani, școlile secundare de fete, seminariile teologice, iar, în ceea ce privește structura învățământului profesional, erau prevăzute școli de meserii, școli agricole, școli de menaj pentru fete și școli comerciale¹⁵.

Învățământul secundar și cel profesional au cunoscut, în plan legislativ, unele modificări, după 1864, încununată de amplele restructurări și optimizări conținute de legile date de Spiru Haret, în 1889, pentru învățământul secundar și universitar și respectiv, în 1899, pentru învățământul profesional. Acestea au rămas, în vigoare până în anii dintre cele două războaie mondiale¹⁶.

De menționat pentru legea din 1898: organizarea liceului de la șapte la opt ani, suprimarea bacalaureatului instituit la 1864, și organizarea liceului pe trei secții: clasic, uman și real¹⁷ (anterior, liceele funcționau după o programă unică).

Învățământul universitar cuprindea, în 1864, cele două universități, cu șapte facultăți, a căror principală misiune era asigurarea de profesori calificați pentru învățământul secundar și superior, ca și a înalților funcționari administrativi¹⁸. După 1864, au fost înființate alte facultăți și școli tehnice și artistice speciale, de nivel universitar¹⁹.

Învățătorii, atât de necesari funcționării școlilor primare urbane și rurale, erau recrutați, potrivit legii din 1864, dintre absolvenții de școli primare și gimnazii și

¹² Nicolae Iorga, *op. cit.*, p. XXIX.

¹³ Legea școlară maghiară XXXVIII, din 1868, urmată de Legea Apponyi, din 1907, înființa școli primare de stat generale și gratuite în limba maghiară, ținând la deznaționalizarea comunităților nemaghiare din Ungaria și a avut efecte, până la Marea Unire, din 1918.

¹⁴ Ilie Popescu Teiușan, *Contribuții la studiul legislației școlare românești, Legea Instrucțiunii Publice din 1864*, București, 1963, p. 93.

¹⁵ *Ibidem*, p. 97.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Ibidem*, p. 98.

¹⁹ *Ibidem*, p. 103.

pregătiți prin cursuri practice și teoretice organizate pe lângă școlile primare existente în reședințele de județ – așa numitele „școli centrale”²⁰.

Ulterior, pentru pregătirea învățătorilor și institutorilor au fost înființate școli normale de patru ani, consacrate, ca structură și funcționare, de legea de organizare și funcționare a învățământului primar și normal primar, din 1896.

Acestea sunt, în linii mari, principiile funcționale ale Legii Instrucțiunii Publice, din 1864, din România.

Trebuie evidențiat faptul că, deși în aplicarea sa în practică, legea a creat unele neclarități de interpretare, fapt ce a determinat circa 34 de modificări ulterioare²¹, importanța legii școlare române din 1864 a constat în statuarea unor generoase și novatoare principii pedagogice – caracterul general, gratuit și obligatoriu al învățământului primar public – ca și în structurarea mai riguroasă și mai unitară a unităților școlare, evident, în funcție de cerințele acelei etape istorice, și, totodată, în inițierea unor reguli mai articulate și mai eficiente, în ceea ce privește recrutarea, pregătirea și funcționarea cadrelor didactice.

Lipsa fondurilor bugetare și a unei baze materiale adecvate – localuri de școală suficiente și corespunzătoare, echipamente și logistică adecvate –, în ciuda eforturilor reale de îmbunătățire pe acest plan, alături de însemnatele deficite înregistrate, mai ales la începutul perioadei 1848–1900, în materie de învățători și profesori calificați, și-au pus amprenta asupra rezultatelor practice ale aplicării legii din 1864.

Totuși, în întregul său, perioada 1848–1900 a reușit să înregistreze, grație existenței Ministerului Instrucțiunii ca organ central ordonator de credite bugetare, și, respectiv, a aplicării prescripțiilor Legii Instrucțiunii din 1864, și unele rezultate pozitive, în ceea ce privește dezvoltarea și perfecționarea învățământului românesc.

Spre exemplu, dacă la 1847, bugetul Eforiei Școlilor din Muntenia se cifra la suma de 300 000 lei vechi, în anul 1860 (anterior unificării administrative) erau alocați învățământului muntean aproape 6 000 000 lei²². Aceste sporuri bugetare înregistrate, an de an, au permis ca în Muntenia să funcționeze, în anul școlar 1859/1860, un număr de 2 129 școli primare satești, frecventate de 53 580 elevi, iar, un an mai târziu, numărul școlilor primare rurale sporește la 2 157, și al elevilor, la 56 460²³.

Totuși, învățământul primar rural înregistra, în continuare, lipsuri, neexistând, în multe sate, clădiri școlare corespunzătoare și învățători calificați suficienți, fapt ce influența negativ aplicarea în practică a politicilor de promovare a accesului la educație pentru aceste categorii de populație.

²⁰ Ilie Popescu Teiușan, *op. cit.*, p. 103.

²¹ * * * *Idee asupra stării actuale a instrucțiunii publice și asupra reformării liceelor și gimnaziilor pe adevărata lor bază*, București, Tipografia Ion Weiss, 1870, p. 4.

²² *Ibidem*.

²³ Ilie Popescu Teiușan, *op. cit.*, p. 28.

În consecință, după unificarea administrativă din 1862, proaspăt creatul Minister al Cultelor și Instrucțiunii (4 iunie 1862) a trebuit să se ocupe de înființarea de noi școli, în principal în mediul rural, unde se simțea urgent nevoia lor (mai ales în județele moldovene), de dotarea și încadrarea lor corespunzătoare cu cadre didactice calificate, cu mobilier, rechizite, manuale și echipamente de profil.

Pentru exemplificare, dăm mai jos câteva informații și date statistice privind evoluția învățământului românesc, în perioada 1848–1900.

Întrucât anterior anului 1862 (înființarea Ministerului Cultelor și Instrucțiunii) nu a existat o preocupare statornică de recoltare de informații și date statistice, doar perioada de după anul 1862 este acoperită, mai bine, din acest punct de vedere.

Învățământul primar rural și urban cunoaște, spre exemplu, o evoluție, în general, ascendentă. Numărul instituțiilor școlare de profil sporește de la 1 988 școli primare rurale și 165 școli primare urbane (95 de băieți și 70 de fete), existente în anul școlar 1864/1865, la un număr de 3 575 școli primare rurale și, respectiv, 392 școli primare urbane (198 de băieți și 194 de fete), în anul școlar 1897/1898, deci, practic, la sfârșitul perioadei 1848–1900²⁴.

Correspunzător, numărul elevilor, care frecventau școlile primare crește, de la 85 237 (61 977 rural și 23 269 urban), în anul școlar 1864/1865, la 299 083 (228 476 rural, 70 607 urban), în anul școlar 1897/1898²⁵.

De asemenea, personalul didactic din învățământul primar sporește, de la 2 504 (2 288 bărbați, 216 femei) în anul școlar 1864/1865, la 5 693 (4 069 bărbați și 1 624 femei), în anul școlar 1897/1898²⁶.

Sporuri însemnate înregistrează și alocațiile bugetare destinate învățământului primar, care cresc de la 1 788 000 lei (23% din bugetul ministerului), în anul școlar 1864–1865, la 9 922 000 lei (35% din bugetul ministerului), în anul școlar 1897/1898²⁷.

În ciuda creșterii numărului de elevi, cadre didactice și a localurilor de școală, în perioada 1848–1900, totuși, în anul școlar 1898/1899, dintr-un număr de 685 450 copii de vârstă școlară (7–12 ani), recenzați în comunele rurale din România, rețeaua școlară existentă putea școlariza doar 619 824 copii de vârstă școlară, rămânând astfel neșcolarizați un număr de 65 626 copii de vârstă școlară (aproximativ 10%)²⁸. Dar, în realitate, în anul școlar 1898/1899, în școlile primare rurale erau înscriși doar 228 476 copii de vârstă școlară, dintre care terminau școala 180 156, și promovau la examenele anuale 121 482²⁹. Îngrijorător de mic era

²⁴ Exposition Universelle de Paris de 1900, *L'Enseignement Public en Roumanie*, Bucarest, 1900, p. 208.

²⁵ *Ibidem*, p. 211.

²⁶ *Ibidem*, p. 210.

²⁷ *Ibidem*, p. 212.

²⁸ Exposition Universelle de Paris de 1900, *op. cit.*, Bucarest, 1900, p. 213.

²⁹ *Ibidem*.

numărul absolvenților școlii primare din România, în 1898/1899 (doar 9 118 în rural și 8 871 în urban)³⁰.

Cauzele faptului că un număr mic de copii de vârstă școlară erau cuprinși în procesul de învățământ, în anul școlar 1898/1899, erau: incapacitatea localurilor de școală existente de a-i cuprinde pe toți copiii de vârstă școlară, mai ales din mediul rural, lipsa unui număr suficient de cadre didactice calificate, în special în localitățile mici și izolate (cătune, sate), dintre care, unele erau lipsite total de clădiri școlare sau beneficiau de așezăminte vechi și improprii. În plus, sărăcia extremă în care trăiau majoritatea familiilor țărănești, încuraja, alături de ignoranță și precaritate igienică, și absenteismul școlar. Drept urmare, cu toate eforturile întreprinse, după 1848, analfabetismul se menținea în România la cote îngrijorător de înalte, cu precumpănire în mediul rural, dar și în cel urban.

Conform unor estimări pe deplin credibile, în 1899, în România, 84% din populația rurală era analfabetă (aproximativ 80% din totalul populație)³¹.

Deci, informațiile statistice validează, în mare măsură, concluziile enunțate deja anterior, chiar limitate la nivelul învățământului primar din mediul rural. Anume, că între 1848–1900 în ciuda eforturilor legislative și funcționale, învățământul românesc nu și-a realizat în întregime una dintre principalele sale sarcini, adică lichidarea analfabetismului, menită să contribuie la aducerea societății românești pe orbita modernității.

Totuși, nu trebuie omis faptul că și în alte state vecine României, dintre care unele erau mari puteri (Rusia, Austro-Ungaria), analfabetismul se păstra încă la cote asemănător de înalte cu România, în pragul anului 1900.

Mai trebuie adăugat că, deși masa populației din lumea satului continua să fie, și după 1848, dependentă de tradiționalismul premodern și caracterizată de analfabetism și sărăcie, totuși procesele inițiate mai ales după 1831 și 1848 reușiseră să apropie școala și educația, într-o măsură mai mare, de segmentul urban al populației, fapt ce a permis, în perioada 1848–1900, să poată fi acoperite mai bine, din acest segment nevoile de funcționari, cadre didactice, specialiști și oameni politici, reclamate de evoluția generală accelerată a statului român. Au existat, evident, și în acești ani, valoroși specialiști și cărturari proveniți din mediul rural, dar numărul lor era redus.

Câteva informații statistice, în acest sens, sunt edificatoare.

În anul școlar 1861/1862, în România existau opt unități de învățământ secundar (gimnaziile inferioare, gimnaziile superioare) și o singură instituție de învățământ superior³² (Universitatea din Iași).

În anul școlar 1864/1865, funcționau deja 26 școli de nivel secundar (22 de băieți, patru de fete), la care se adăugau două școli de arte frumoase (București,

³⁰ *Ibidem*, p. 213–214.

³¹ Ion Gh. Stanciu, *op. cit.*, p. 71.

³² Exposition Universelle de Paris de 1900, *op. cit.*, p. 215–216.

Iași), două conservatoare de muzică și artă dramatică (Iași, București), având statut de școli speciale postliceale și două universități (Iași, București)³³.

În anul școlar 1876/1877 existau în România șapte licee clasice, optsprezece gimnazii clasice, nouă seminarii teologice, șapte școli normale, opt școli secundare de fete, șase școli speciale (la cele patru școli speciale se adăugaseră, între timp, o școală de medicină și una de farmacie la București) și cele două universități ce compuneau învățământul superior³⁴, la care, din 1881, s-a adăugat Școala Politehnică din București.

Prin mari eforturi financiare, rețeaua școlilor secundare și speciale (profesionale și postliceale) a ajuns să cuprindă, în anul școlar 1898–1899, un număr de șaisprezece licee clasice, douăsprezece licee și gimnazii moderne, șaptesprezece gimnazii clasice, șase seminarii teologice, șase școli normale de institutori și învățători, patru școli normale de institutoare și învățătoare, treisprezece școli profesionale de fete, două conservatoare, două școli de arte frumoase și o școală politehnică, adică un total de 70 de astfel de instituții³⁵. În aproape 35 de ani fuseseră finanțate peste 40 de școli secundare și speciale, față de cele circa 30 existente în 1864.

În plus, efectivele profesorilor secundari crescuseră de la 315, în 1864, la 1 220, în 1899³⁶, în timp ce numărul elevilor sporise de la 3 396 (3 142 băieți, 254 fete), în 1864, la 21 021 (16 916 băieți, 4 104 fete), în 1898³⁷.

Bugetul alocat învățământului secundar și special a reprezentat, între 1864–1900, în medie, 25% din bugetul ministerului³⁸.

Trebuie precizat că admiterea, frecventarea, ca și absolvirea liceelor, gimnaziilor și școlilor speciale erau, în epocă, apreciate de specialiști ca fiind extrem de exigente. Spre exemplu, în 1898/1899, dintr-un total de 22 481 elevi înmatriculați în învățământul secundar și special, 19 570 s-au prezentat la examenele de absolvire și doar, 14 681 le-au promovat.

Necesarul de funcționari și specialiști era parțial completat, pentru palierele superioare, de absolvenții învățământului superior din România, la care, fatalmente, trebuiau să se adauge specialiști români și chiar străini pregătiți în universitățile din străinătate, datorită structurii și capacităților limitate de profil existente în țară.

În acest sens, sunt de remarcat totuși unele progrese înregistrate în evoluția instituțiilor de învățământ superior românesc, între 1848–1900.

Spre exemplu, Universitatea din Iași, fondată în 1860, cu trei facultăți (Drept, Litere, Științe) funcționa, în anul școlar 1864/1865 cu patrusprezece catedre

³³ *Ibidem*.

³⁴ *Ibidem*, p. 217.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ *Ibidem*, p. 219.

³⁷ *Ibidem*, p. 220.

³⁸ *Ibidem*, p. 221.

(14 profesori) și cu 50 studenți la Drept, 23 studenți la Litere și 10 studenți la Științe, pentru a asigura, în anul școlar 1898/1899 patru facultăți (Drept, Litere, Științe, Medicină), cu 58 catedre (58 profesori) și respectiv 129 studenți la Drept, 117 studenți la Litere, 82 studenți la Științe și 95 studenți la Medicină³⁹.

Cu toate că Universitatea din Iași a fost frecventată între 1864 și 1899 de un număr de 6 712 studenți⁴⁰, doar 496 dintre aceștia au dobândit un titlu academic la capătul studiilor, ceea ce reprezintă un rezultat cu totul nesatisfăcător, dacă ținem seama de eforturile întreprinse de societate în vederea pregătirii lor, dar, mai ales, de însemnatele și urgentele nevoi de specialiști calificați (mai ales medici, ingineri, profesori, arhitecți ș.a.m.d.), reclamate de modernizarea statului român.

O situație similară se întâlnea și la Universitatea București, fondată în 1864, cu trei facultăți (Drept, Litere, Științe) unde, în anul școlar 1864/1865, erau încadrați 21 profesori și 123 studenți (90 la Drept, 21 la Litere, 12 la Științe), pentru ca, în anul școlar 1898/1899 să existe cinci facultăți (Drept, Științe, Litere, Medicină, Teologie), 76 profesori și 2 141 studenți (815 Drept, 394 Litere, 380 Științe, 148 Teologie, 404 Medicină)⁴¹.

Însă, și aici, dintr-un total de 12 397 studenți care au frecventat Universitatea București, între 1864–1899, doar 2 166 au absolvit-o (dintre care 1 182 absolvă Dreptul și doar 518, Medicina)⁴².

Rezultatele practice obținute de învățământul universitar românesc, sunt, deci, mai puțin satisfăcătoare, în special în ceea ce privește promovarea accesului la educație, în ciuda eforturilor bugetare dedicate acestui gen de învățământ, care au reprezentat, în medie, cam 6,4%, din bugetul total anual alocat învățământului.

La cele două universități se mai adăugau două conservatoare, două școli de arte frumoase, o școală de farmacie și Școala de Drumuri și Poduri (1881 viitoarea Școală Politehnică din București, frecventate însă de efective relativ reduse de studenți, care au contribuit totuși, într-o anumită măsură, la acoperirea necesarului de personal superior calificat, pentru administrația de stat, învățământ și economia națională.

CONCLUZII

Prin comparație cu perioada anterioară lui 1800, în care, în România, practic, nu existau specialiști calificați recrutați dintre români, se poate trage concluzia că perioada secolului al XIX-lea a reprezentat, pentru învățământul românesc, o etapă importantă, în care s-au consolidat bazele pentru o educație și formare profesională și civică autentic moderne, în raport cu standardele europene.

³⁹ Exposition Universelle de Paris de 1900, *op. cit.*, p. 228.

⁴⁰ *Ibidem.*

⁴¹ *Ibidem.*, p. 226.

⁴² *Ibidem.*

În jurul anului 1900, sub raport educațional, România se afla deja instalată pe o direcție pozitivă, în ceea ce privește evoluția generală a învățământului public.

Într-adevăr, în România s-a înțeles, încă de la începutul secolului al XIX-lea, semnificația și importanța învățământului public în derularea cu succes a marelui proiect modernizator, emancipator și reformator românesc și, în consecință, în cursul aceluiași secol s-a acționat suficient de articulată și coerent în această direcție, astfel că, în ciuda unor neîmpliniri și minusuri, politicile corespunzătoare de accesibilizare a educației pentru întreaga populație școlară începeau să înregistreze unele rezultate încurajatoare.